

Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за грудень 2023 року

Зміст

1. Спори про захист честі, гідності і ділової репутації	7
1.1. З метою захисту свого особистого немайнового права, у тому числі права на ділову репутацію, юридична особа може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності інформації в порядку окремого провадження на підставі абзацу 3 частини четвертої статті 277 ЦК України, якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, достовірно невідома. У такому випадку абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України потрібно тлумачити в контексті змісту частини першої статті 91 ЦК України та частини першої статті 94 ЦК України	7
2. Спори, що виникають з питань захисту права власності	9
2.1. Вимоги про оспорювання акта та постанови про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу є спором про право цивільне, пов'язані, зокрема, з належністю майна особі, незалежно від того, хто оспорує такі акти та постанови (боржник чи інша заінтересована особа), тому вирішення таких спорів здійснюється судами цивільної юрисдикції.	9
Права та інтереси співвласника у спільній частковій власності на рухому неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації від іншого недобросовісного співвласника – боржника, який не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на відповідну рухому неподільну річ, і на неї відбулося звернення стягнення (продаж на торгах, передача стягувачу)	9
2.2. Передання власником у користування іншій особі транспортного засобу не вважається вибуттям транспортного засобу з володіння власника (особи, якій він передав майно в користування) поза його волю в розумінні положень пункту 3 частини першої статті 388 ЦК України.	11
Власник речі (у цьому випадку – автомобіля) повинен нести ризик обрання контрагента, який може своєю недобросовісною поведінкою позбавити його права на витребування своєї речі. У такому разі власник може захистити своє право шляхом звернення з позовом про відшкодування збитків до особи, якій він передав річ у користування і володіння, оскільки спірне майно вибуло з його власності з його волі, а тому правовий механізм, передбачений статтею 388 ЦК України, застосуванню до спірних правовідносин не підлягає	11
3. Спори, що виникають з правочинів, зокрема договорів	13

3.1. Позовна вимога зобов'язати банк здійснити реструктуризацію заборгованості за кредитним договором спрямована на захист цивільного права споживача, тому обраний спосіб захисту є ефективним та забезпечує реальне поновлення / захист його порушеного права щодо реструктуризації наявного кредитного боргу.	13
Пред'явлення окремої вимоги про визнання неправомірними дій банку щодо відмови в задоволенні заяви про здійснення реструктуризації кредитної заборгованості не є обов'язковим, оскільки суд незалежно від наявності такої вимоги повинен надати оцінку правомірності дій банку	13
4. Спори, що виникають із трудових правовідносин	15
4.1. Запровадження на всій території України карантину є безумовною правовою підставою для продовження строків звернення до суду, встановлених у статті 233 КЗпП України, на строк дії такого карантину, що визначено пунктом 1 глави XIX Прикінцевих положень КЗпП України. При цьому вирішувати питання поважності пропуску такого строку не потрібно	15
4.2. Закінчення строку трудового договору (пункт 2 частини першої статті 36 КЗпП України) є самостійною підставою звільнення працівника, яка обумовлена погодженими сторонами умовами строкового трудового договору.	17
Невиконання роботодавцем свого обов'язку з попереднього повідомлення працівника про непродовження дії контакту на новий строк є підставою для застосування наслідків, передбачених умовами такого контракту, зокрема продовження його дії на новий строк	17
4.3. Відповідно до частини третьої статті 49-2 КЗпП України роботодавець є таким, що виконав обов'язок щодо працевлаштування працівника, якщо запропонував працівникові всі наявні посади, які з'явилися на підприємстві, починаючи з дня попередження про вивільнення до дня розірвання трудового договору, і які існували на день звільнення, в тому числі й тимчасові вакантні посади на період відсутності основного працівника у зв'язку із загальною мобілізацією	19
5. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	22
5.1. Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування у певних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. Неможливість надати органом опіки та піклування висновку в таких справах, зокрема, у зв'язку з перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо, не означає	

неможливості розгляду та вирішення спору судом. Протилежний підхід є рівнозначним відмові в доступі до правосуддя, що суперечить положенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	22
5.2. При вирішенні спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини або про визначення місця проживання дитини у разі посилання учасників сімейного спору на факти вчинення одним із них домашнього насильства обов'язково необхідно перевіряти, чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності	25
6. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди	28
6.1. Обов'язок з відшкодування моральної шкоди, завданої смертю працівника об'єкта критичної інфраструктури під час виконання ним трудових обов'язків, у зв'язку з наслідками проведення державою-окупантом воєнних (бойових) дій, не може бути покладено на роботодавця. У такому разі передбачений державою Україна розмір грошової допомоги у зв'язку із загибеллю працівника об'єкта критичної інфраструктури гарантує можливість отримання членом сім'ї загиблого справедливої сатисфакції понесених моральних страждань та виплачується за рахунок коштів державного бюджету	28
7. Спори, що виникають із спадкових правовідносин	31
7.1. Право на розірвання договору купівлі-продажу входить до складу спадщини, оскільки не має особистого характеру та не пов'язане з особою спадкодавця.	31
Натомість вимога про розірвання договору купівлі-продажу частки у праві спільної власності на нерухоме майно на підставі частини другої статті 651 ЦК України у зв'язку з його частковою оплатою, як і вимога про скасування рішення про державну реєстрацію прав власності покупця, є неналежним способом захисту порушеного права спадкоємця продавця. Способу захисту, який належним чином захистить саме це право, відповідає позовна вимога про стягнення неотриманих коштів	31
7.2. Звернення матері до суду із позовом про визнання за нею в порядку спадкування за законом після смерті дочки майнових прав на квартиру, які на момент подання позову вже трансформувалися у право власності чоловіка померлої дочки на новостворене нерухоме майно, є неефективним способом захисту прав	33
7.3. Відповідно до статті 1301 ЦК України недійсним можна визнати лише свідоцтво про право на спадщину, а дублікат такого свідоцтва не має самостійного значення і сили правочину, лише дублює, відтворює зміст оригіналу свідоцтва. Спадкоємець, який прийняв у спадщину	

нерухоме майно, ще до його державної реєстрації має право витребувати це майно з чужого незаконного володіння, а з підстав, передбачених статтею 388 ЦК України, також і від його добросовісного набувача	35
8. Питання процесуального права	38
8.1. Постанова суду апеляційної інстанції про забезпечення позову, ухвалена за наслідком перегляду відповідної ухвали суду першої інстанції про забезпечення позову, одночасно є і підставою виконання, і виконавчим документом, тому має відповідати встановленим законом вимогам до виконавчого документа	38
8.2. Військовою частиною не може бути ініційоване питання про встановлення в судовому порядку факту смерті військовослужбовця з метою передання закріпленого за ним майна у розпорядження та для систематизації обліку військового майна, оскільки саме по собі встановлення цього факту не породжує для військової частини жодних юридичних наслідків, а тому не може бути предметом судового провадження, що є підставою для відмови у відкритті провадження у справі. Зазначені юридичні наслідки можуть бути досягнуті іншим позасудовим способом, через локальні нормативно-правові акти Міністерства оборони України	40
8.3. Скасування ухвали про звернення застави в дохід держави без вирішення питання про повернення застави не свідчить про те, що заставу не було звернуто в дохід держави. Якщо внесена на відповідний депозитний рахунок сума застави не звернута в дохід держави, то застава може бути повернута в порядку, передбаченому КПК України, в іншому випадку вимога про стягнення майнової шкоди в розмірі застави підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства	42
8.4. В українському законодавстві закріплений загальновизнаний у проарбітражних юрисдикціях принцип обмеженого втручання національних судів в арбітражні рішення при розгляді заяви про їх скасування. Тобто суд не може перевіряти правильність застосування складом арбітражу норм матеріального права, а лише з'ясовує наявність чи відсутність підстав, передбачених законом, для скасування рішення (вичерпний перелік таких підстав закріплено в частині другій статті 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» і частині другій статті 459 ЦПК України). Інакше це буде перевищенням національним судом його повноважень	45
8.5. При вирішенні питання про стягнення витрат на правничу допомогу з позивача, на утриманні якого перебуває малолітня дитина, на користь відповідача підлягає перевірці та оцінці судом дотримання	

балансу сторін, пропорційність і співмірність витрат на оплату послуг адвоката зі складністю справи та обсягом виконаних робіт, зважаючи на розумність їхнього розміру, з огляду на конкретні обставини справи, фінансовий стан обох сторін та інтереси дитини

47

1. Спори про захист честі, гідності і ділової репутації

1.1. З метою захисту свого особистого немайнового права, у тому числі права на ділову репутацію, юридична особа може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності інформації в порядку окремого провадження на підставі абзацу 3 частини четвертої статті 277 ЦК України, якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, достовірно невідома. У такому випадку абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України потрібно тлумачити в контексті змісту частини першої статті 91 ЦК України та частини першої статті 94 ЦК України

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу товариства з обмеженою відповідальністю з іноземними інвестиціями «Трансінвестсервіс» (далі – ТОВ з іноземними інвестиціями «Трансінвестсервіс») у справі за заявою ТОВ з іноземними інвестиціями «Трансінвестсервіс» про встановлення факту недостовірності інформації, за участю заінтересованих осіб ОСОБА_1, ОСОБА_2, інтернет-видання «368.MEDIA Український антикорупційний портал».

Суди встановили, що на обґрунтування заявлених вимог ТОВ з іноземними інвестиціями «Трансінвестсервіс» посилалося на те, що в мережі Інтернет на вебсайті ІНФОРМАЦІЯ_6 була опублікована стаття під назвою «ІНФОРМАЦІЯ_9», в якій міститься недостовірна інформація щодо нього. Оскільки визначити власника вебсайта та автора статті заявнику неможливо, виникла необхідність встановити факт неправдивості спірної інформації в порядку окремого провадження.

Рішенням районного суду заяву задоволено. Апеляційний суд скасував рішення суду й відмовив у задоволенні заяви, оскільки не вдалося встановити власника вебсайта чи розповсюджувача (автора) відповідного матеріалу.

Передаючи справу на розгляд Об'єднаної палати, колегія суддів Касаційного цивільного суду зауважила, що у практиці Верховного Суду сформувалося два підходи щодо застосування абзацу 3 частини четвертої статті 277 ЦК України, а саме, чи може юридична особа звертатися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації та її спростування.

Об'єднана палата Касаційного цивільного суду зауважила, що якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома, то фізична особа, право якої порушено, може звернутися до суду із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації (абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України).

Юридична особа здатна мати такі самі цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині (частина перша статті 91 ЦК України).

Юридична особа має право на ділову репутацію, і таке право по своїй суті не може належати тільки фізичній особі.

З метою захисту свого особистого немайнового права, в тому числі права на ділову репутацію, юридична особа може застосовувати як загальні способи захисту (глава 3 ЦК України), так і спеціальні способи захисту особистих немайнових прав, які передбачені у главі 20 ЦК України, зокрема вимагати спростування поширеної недостовірної інформації, дати відповідь на цю інформацію тощо.

З урахуванням принципу розумності абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України потрібно тлумачити в контексті змісту частини першої статті 91 ЦК України та частини першої статті 94 ЦК України. Тобто оскільки юридична особа, хоча вона і є штучним утворенням, невидимим, невідчутним на дотик і таким, що існує лише у вимірі правової дійсності, має універсальну правоздатність, юридичній особі належить право на ділову репутацію, то для захисту цього права юридична особа може звернутися до суду в порядку окремого провадження із заявою про встановлення факту недостовірності цієї інформації, якщо особа, яка поширила недостовірну інформацію, невідома.

У цій справі аналіз постанови апеляційного суду свідчить, що єдиною підставою для відмови в задоволенні вказаної заяви апеляційний суд зазначив відсутність відомостей про власника вебсайту чи розповсюджувача (автора) відповідного матеріалу.

При цьому відсутність відомостей про особу, яка поширила недостовірну інформацію, саме і є підставою для розгляду заяви про встановлення факту недостовірності інформації в порядку окремого провадження за правилами, визначеними розділом IV ЦПК України. Якщо під час розгляду справи в порядку окремого провадження особа, яка поширила інформацію, щодо якої виник спір, стане відома, то суд залишає заяву без розгляду й роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах.

Встановивши відсутність відомостей про власника вебсайту чи розповсюджувача (автора) відповідного матеріалу, апеляційний суд не надав оцінки оспорюваній інформації на предмет її достовірності, при цьому не з'ясувавши по суті, чи не є заінтересовані фізичні особи, яких заявник зазначив у заяві, власниками вебсайту або розповсюджувачами (авторами) відповідного матеріалу.

За таких обставин апеляційний суд зробив передчасний висновок про відмову в задоволенні заяви про встановлення факту недостовірності інформації та її спростування.

З урахуванням викладеного Об'єднана палата відступила від висновку щодо застосування норм права (абзац 3 частини четвертої статті 277 ЦК України, частина перша статті 91 ЦК України, частина перша статті 94 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладених у таких постановках Верховного Суду: у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати

Касаційного цивільного суду від 30 вересня 2020 року у справі № 373/1890/19 (провадження № 61-6525св20), у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 30 серпня 2023 року в справі № 754/311/23 (провадження № 61-7239св23).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 504/4099/16-ц (провадження № 61-11424сво23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115750120>.

2. **Спори, що виникають з питань захисту права власності**

2.1. Вимоги про оспорування акта та постанови про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу є спором про право цивільне, пов'язані, зокрема, з належністю майна особі, незалежно від того, хто оспорує такі акти та постанови (боржник чи інша заінтересована особа), тому вирішення таких спорів здійснюється судами цивільної юрисдикції.

Права та інтереси співвласника у спільній частковій власності на рухому неподільну річ мають захищатися шляхом виплати компенсації від іншого недобросовісного співвласника – боржника, який не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на відповідну рухому неподільну річ, і на неї відбулося звернення стягнення (продаж на торгах, передача стягувачу)

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до приватного виконавця виконавчого округу Львівської області Баїрової Н. М., ОСОБА_2, третя особа – ОСОБА_3, про визнання дій протиправними та скасування постанов і актів про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу.

Суди встановили, що у 1991 році між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 зареєстровано шлюб, за час якого набуто у власність два автомобілі, які були зареєстровані за ОСОБА_3.

Рішенням районного суду у грудні 2018 року позов ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про поділ майна подружжя задоволено та визнано за кожним з подружжя право власності на 1/2 частку кожного автомобіля.

На підставі виконавчого листа, виданого Пустомитівським районним судом Львівської області, з третьої особи – ОСОБА_3 на користь ОСОБА_2 стягується заборгованість в загальному розмірі 706 599,00 дол. США.

У процесі примусового стягнення заборгованості вказані автомобілі було передано на примусову реалізацію. У зв'язку з відсутністю цінової пропозиції торги з примусової реалізації автомобілів не відбулись, внаслідок чого стягувачу ОСОБА_2 запропоновано вирішити питання про залишення за собою нереалізованого майна.

Про передачу майна стягувачу у рахунок погашення боргу приватним виконавцем складено відповідні акти, які є предметом оскарження.

Позивач не повідомляла виконавця чи ОСОБА_2 про те, що спірні автомобілі є спільною частковою власністю ОСОБА_1 та ОСОБА_3.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково, визнано незаконними і скасовано постанови та акти приватного виконавця про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу, згідно з якими стягувачу ОСОБА_2 у рахунок погашення заборгованості ОСОБА_3 передано транспортні засоби.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

У разі неможливості виділу в натурі частки із спільного майна або заперечення інших співвласників проти такого виділу, кредитор має право вимагати продажу боржником своєї частки у праві спільної часткової власності з направленням суми виторгу на погашення боргу. У разі відмови боржника від продажу своєї частки у праві спільної часткової власності або відмови інших співвласників від придбання частки боржника кредитор має право вимагати продажу цієї частки з публічних торгів або переведення на нього прав та обов'язків співвласника-боржника, з проведенням відповідного перерахунку (частина друга статті 366 ЦК України).

Вимоги про оспорювання акта та постанови про передачу майна стягувачу у рахунок погашення боргу є спором про право цивільне, пов'язані, зокрема з належністю майна особі, незалежно від того, хто оспорує такі акти та постанови (боржник чи інша заінтересована особа). Вирішення таких спорів здійснюється судами цивільної юрисдикції.

Критерієм віднесення речей до рухомих визначається можливість їх вільного переміщення у просторі. Автомобіль є рухомою річчю. За критерієм подільності автомобіль є неподільною річчю, тобто такою, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення.

Законодавець в ЦК України, як основному регуляторі приватних відносин, передбачив у частині другій статті 366 ЦК України механізм звернення стягнення на частку в праві спільної часткової власності на неподільну річ. Очевидно, що такий механізм може бути реалізованим у тому разі, якщо боржник у виконавчому провадженні (співвласник рухомої неподільної речі), з урахуванням вимог доброї совісті, повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на рухому неподільну річ.

У разі якщо боржник не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про правовий режим спільної часткової власності на рухому неподільну річ і відбулося звернення стягнення на рухому неподільну річ (продаж на торгах, передача стягувачу), то права та інтереси іншого співвласника (-ів), який (які) не є боржником (-ами), у спільній частковій власності на рухому неподільну річ мають захищатися шляхом виплати

компенсації від недобросовісного співвласника, який не повідомив виконавця та/або кредитора (стягувача) про наявність правового режиму спільної часткової власності на рухому неподільну річ.

Постановою Верховного Суду рішення районного суду та постанову апеляційного суду у частині задоволених позовних вимог скасовано та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову в цій частині відмовлено.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 463/13099/21 (провадження № 61-11609сво23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115750121>.

2.2. Передання власником у користування іншій особі транспортного засобу не вважається вибуттям транспортного засобу з володіння власника (особи, якій він передав майно в користування) поза його волею в розумінні положень пункту 3 частини першої статті 388 ЦК України.

Власник речі (у цьому випадку – автомобіля) повинен нести ризик обрання контрагента, який може своєю недобросовісною поведінкою позбавити його права на витребування своєї речі. У такому разі власник може захистити своє право шляхом звернення з позовом про відшкодування збитків до особи, якій він передав річ у користування і володіння, оскільки спірне майно вибуло з його власності з його волі, а тому правовий механізм, передбачений статтею 388 ЦК України, застосуванню до спірних правовідносин не підлягає

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_6 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, державного нотаріуса Восьмої донецької державної нотаріальної контори (далі – державний нотаріус), третя особа – приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу (далі – приватний нотаріус), про визнання дій незаконними, визнання правочинів недійсними та витребування майна із чужого незаконного володіння.

Суди встановили, що ОСОБА_1 на підставі усної домовленості передав ОСОБА_7 у користування належний йому транспортний засіб, ключі від автомобіля та свідоцтво про його державну реєстрацію. Автомобіль ОСОБА_7 не повернув.

У подальшому спірний транспортний засіб на підставі довіреностей, виданих від імені позивача, відчужено за договором купівлі-продажу. Останнім набувачем став ОСОБА_6.

У березні 2020 року ОСОБА_1 звернувся до суду з відповідним позовом.

Рішенням суду першої інстанції позов ОСОБА_1 задоволено частково. Визнано недійсними довіреності та договір купівлі-продажу транспортного засобу. Витребувано автомобіль на користь позивача.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції в частині стягнення судового збору змінено. В іншій частині рішення районного суду залишено без змін.

Постановою Верховного Суду рішення районного суду та постанову апеляційного суду в частині вирішення позовних вимог ОСОБА_1 про витребування майна із чужого незаконного володіння скасовано. Ухвалено в цій частині нове судове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено з огляду на таке.

Виникнення права на витребування майна від добросовісного набувача на підставі частини першої статті 388 ЦК України залежить від того, у який спосіб майно вибуло з володіння. Однією з таких підстав є вибуття майна з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Передання власником в користування іншій особі транспортного засобу не вважається вибуттям транспортного засобу з володіння власника (особи, якій він передав майно у користування) поза його волею в розумінні положень пункту 3 частини першої статті 388 ЦК України.

Власник речі (у цьому випадку автомобіля) повинен нести ризик обрання контрагента, який може своєю недобросовісною поведінкою позбавити його права на витребування своєї речі. У такому разі власник може захистити своє право шляхом звернення з позовом про відшкодування збитків до особи, якій він передав річ у користування і володіння, оскільки спірне майно вибуло з його власності з його волі, а тому правовий механізм, передбачений статтею 388 ЦК України, застосуванню до спірних правовідносин не підлягає.

Зважаючи на викладене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновку щодо застосування положень статті 388 ЦК України, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 19 січня 2022 року у справі № 243/2282/20 (провадження № 61-14197св21).

З огляду на встановлені судами в цій справі обставини щодо добровільного передання позивачем належного йому автомобіля ОСОБА_7 разом із ключами та свідоцтвом про державну реєстрацію транспортного засобу на підставі усної домовленості, а також з урахуванням особливостей правового режиму транспортного засобу як рухомого майна, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду вважає, що спірний автомобіль вибув із володіння ОСОБА_1 з його волі, а тому не підлягає витребуванню у добросовісного набувача.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 752/5281/20 (провадження № 61-1371сво23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859345>.

Аналогічний правовий висновок викладено у постанові Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 607/8879/21 (провадження № 61-7375сво22)
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/116606726>.

3. Спори, що виникають з правочинів, зокрема договорів

3.1. Позовна вимога зобов'язати банк здійснити реструктуризацію заборгованості за кредитним договором спрямована на захист цивільного права споживача, тому обраний спосіб захисту є ефективним та забезпечує реальне поновлення / захист його порушеного права щодо реструктуризації наявного кредитного боргу.

Пред'явлення окремої вимоги про визнання неправомірними дій банку щодо відмови в задоволенні заяви про здійснення реструктуризації кредитної заборгованості не є обов'язковим, оскільки суд незалежно від наявності такої вимоги повинен надати оцінку правомірності дій банку

Об грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Акціонерного товариства «Універсал Банк» (далі – АТ «Універсал Банк») про захист прав споживача та зобов'язання вчинити дії.

Судами встановлено, що 05 березня 2008 року між Відкритим акціонерним товариством «Універсал Банк», яке у подальшому змінило своє найменування на АТ «Універсал Банк», та ОСОБА_1 укладено кредитний договір на споживчі потреби зі строком погашення кредиту до 01 березня 2028 року.

На забезпечення виконання кредитного договору між банком та ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_5 та ОСОБА_4 укладено договір іпотеки, за умовами якого в іпотеку банку передано нерухоме майно, а саме квартиру.

У жовтні 2020 року ОСОБА_1 звернувся до районного суду з позовом до АТ «Універсал Банк» про захист прав споживача шляхом визнання кредитного договору недійсним.

Ухвалою районного суду позов залишено без розгляду з підстав, передбачених пунктом 3 частини першої статті 257 ЦПК України.

У серпні 2021 року ОСОБА_1 звернувся до АТ «Універсал Банк» із заявою, в якій просив реструктуризувати його заборгованість за кредитним договором.

АТ «Універсал Банк» відмовило позивачу у задоволенні заяви, у зв'язку із пропуском строку, встановленого підпунктом 3 пункту 7 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про споживче кредитування».

Заочним рішенням районного суду позов ОСОБА_1 задоволено, зобов'язано АТ «Універсал Банк» реструктуризувати заборгованість ОСОБА_1.

Постановою апеляційного суду заочне рішення районного суду скасовано та ухвалено нове, яким у задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду скасовано постанову апеляційного суду, справу направлено на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 17 Закону України «Про споживче кредитування» реструктуризація зобов'язань за договором про споживчий кредит – це зміна істотних умов договору про споживчий кредит, що здійснюється кредитором на договірних умовах із споживачем і впливає на умови та/або порядок повернення такого кредиту.

Абзацами 3, 7 підпункту 3 пункту 7 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про споживче кредитування» встановлено, що реструктуризація зобов'язань, передбачених договором, здійснюється за заявою, що подається кредитору позичальником (особою, до якої перейшли права та обов'язки позичальника) або його представником (за законом або за наявності довіреності на вчинення таких дій) особисто або надсилається рекомендованим листом з повідомленням про вручення протягом трьох місяців з дня набрання чинності цим пунктом, крім таких випадків: у разі наявності на день набрання чинності цим пунктом у суді відкритого провадження у справі, предметом спору в якій є права та обов'язки сторін за договором, щодо реструктуризації зобов'язань за яким подається заява, та/або права та обов'язки сторін за іпотечним договором, укладеним для забезпечення виконання передбачених цим договором зобов'язань, та/або договором між іпотекодавцем та іпотекодержателем про задоволення вимог іпотекодержателя, та відсутності рішення суду, що набрало законної сили, заява про проведення реструктуризації може бути подана після спливу тримісячного строку з дня набрання чинності цим пунктом, але не пізніше двох місяців з дня набрання законної сили рішенням суду в такій справі.

У разі пропуску позичальником строків, зазначених у цьому підпункті, кредитор звільняється від обов'язку проведення реструктуризації зобов'язань за іпотечним кредитом на умовах, визначених цим пунктом.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд зауважив, що обраний ОСОБА_1 спосіб захисту є ефективним, оскільки заявлена ним вимога про зобов'язання банку реструктуризувати його заборгованість за кредитним договором спрямована на захист цивільного права, відповідає змісту порушеного права та характеру правопорушення (у разі його наявності) та в обраний ним спосіб забезпечить реальне поновлення/захист порушеного права позивача щодо реструктуризації наявного кредитного боргу.

Крім того, пред'явлення окремої вимоги про визнання дій банку щодо такої відмови неправомірними не є обов'язковим, оскільки суд під час розгляду цієї справи, незалежно від наявності відповідної вимоги, повинен надати оцінку правомірності дій банку щодо відмови у задоволенні заяви позивача про здійснення реструктуризації кредитної заборгованості.

Під час нового розгляду справи апеляційному суду необхідно дослідити відповідність зобов'язань ОСОБА_1 за кредитним договором зазначеним у пункті 7 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про споживче кредитування» критеріям, перевірити наявність передбачених цим пунктом усіх підстав для проведення реструктуризації.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 06 грудня 2023 року у справі № 372/3603/21 (провадження № 61-11901св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115598548>.

4. Спори, що виникають із трудових правовідносин

4.1. Запровадження на всій території України карантину є безумовною правовою підставою для продовження строків звернення до суду, встановлених у статті 233 КЗпП України, на строк дії такого карантину, що визначено пунктом 1 глави XIX Прикінцевих положень КЗпП України. При цьому вирішувати питання поважності пропуску такого строку не потрібно

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до державного підприємства «Морський торговельний порт «Чорноморськ» (далі – ДП «МТП «Чорноморськ») про поновлення на роботі та стягнення середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу.

Суди встановили, що з листопада 2017 року ОСОБА_1 перебувала у трудових відносинах з ДП «МТП «Чорноморськ», працювала на посаді економіста першої категорії відділу банківських операцій.

Наказом ДП «МТП «Чорноморськ» від 16 грудня 2019 року № 449 «Про зміни в організації виробництва і праці» проведено реорганізацію структурних підрозділів порту.

Відповідно до наказу ДП «МТП «Чорноморськ» від 24 березня 2020 року № 96 «Про зміни в організації виробництва і праці» унаслідок скрутного фінансово-економічного становища підприємства у ДП «МТП «Чорноморськ» запроваджено зміни в організації виробництва і праці шляхом скорочення чисельності працівників на підприємстві.

09 квітня 2020 року ОСОБА_1 вручено повідомлення про наступне вивільнення з 01 червня 2020 року та одночасно з цим запропоновано переведення на одну з наявних станом на 06 квітня 2020 року вакантних штатних одиниць. Позивач, ознайомившись із запропонованими їй вакантними посадами, не погодилася на їх зайняття.

Наказом ДП «МТП «Чорноморськ» від 21 липня 2020 року № 249/0-2 ОСОБА_1 звільнено з роботи на підставі пункту 1 частини першої статті 40 КЗпП

України у зв'язку зі змінами в організації виробництва і праці шляхом скорочення чисельності працівників.

У березні 2021 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ДП «МТП «Чорноморськ», у якому просила визнати незаконним та скасувати відповідний наказ ДП «МТП «Чорноморськ»; поновити її на посаді; стягнути з ДП «МТП «Чорноморськ» на її користь середній заробіток за весь час вимушеного прогулу.

Щодо строку звернення до суду, визначеного частиною першою статті 233 КЗпП України, ОСОБА_1 вказала, що пунктом 1 глави ХІХ «Прикінцеві положення» КЗпП України передбачено, що під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину. А тому ОСОБА_1 вважала, що вказаний строк вона не пропустила.

Рішенням районного суду позов ОСОБА_1 залишено без задоволення. Рішення суду мотивовано тим, що у відповідача мали місце зміни в організації виробництва і праці, у тому числі скорочення штату працівників із скороченням посади, яку займала позивач. Отже, при звільненні позивача на підставі пункту 1 частини першої статті 40 КЗпП України відповідачем, як роботодавцем, не було порушено положень трудового законодавства.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано. У задоволенні позову відмовлено з інших правових підстав, а саме пропуску позивачем строку, визначеного частиною першою статті 233 КЗпП України. У заяві про поновлення пропущеного строку звернення до суду позивач не навела конкретних причин його пропуску, а обмежилася лише посиланнями на постанови Кабінету Міністрів України про встановлення на території України карантину, не зазначивши при цьому, яким чином введення карантину перешкоджало їй звернутися до суду з позовом у встановлений статтею 233 КЗпП України строк.

Переглядаючи справу, Верховний Суд постанову апеляційного суду скасував, справу передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

Згідно з частиною першою статті 233 КЗпП України у справах про звільнення працівник може звернутися до суду з заявою в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Законом України від 30 березня 2020 року № 540-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» КЗпП України доповнено главою ХІХ «Прикінцеві положення». Згідно з пунктом 1 цієї глави під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), строки, визначені статтею 233 цього Кодексу, продовжуються на строк дії такого карантину.

Тлумачення наведених норм закону свідчить про те, що запровадження на всій території України карантину є безумовною правовою підставою для продовження строків, визначених статтею 233 КЗпП України, на строк дії такого карантину.

Заявляючи клопотання про поновлення встановленого законом строку, особа не повинна наводити конкретних причин пропуску такого строку, крім тих, що пов'язані з внесеними до КЗпП України змінами. Крім того, не є необхідним і заявлення такого клопотання, оскільки строк звернення до суду не пропущено.

Враховуючи викладене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 листопада 2022 року у справі № 552/4200/21 (провадження № 61-20725св21), оскільки запровадження на всій території України карантину є безумовною правовою підставою для продовження строків, визначених статтею 233 КЗпП України, на строк дії такого карантину, що визначено положеннями закону.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 947/8885/21 (провадження № 61-7480сво22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115654116>.

4.2. Закінчення строку трудового договору (пункт 2 частини першої статті 36 КЗпП України) є самостійною підставою звільнення працівника, яка обумовлена погодженими сторонами умовами строкового трудового договору.

Невиконання роботодавцем свого обов'язку з попереднього повідомлення працівника про неперодовження дії контакту на новий строк є підставою для застосування наслідків, передбачених умовами такого контракту, зокрема продовження його дії на новий строк

13 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги Української військово-медичної академії та ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Української військово-медичної академії про визнання недійсним та скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі та виплату середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Судами встановлено, що між сторонами у справі було укладено контракт, за умовами якого ОСОБА_1 призначено на посаду доцента кафедри військової загальної практики – сімейної медицини факультету підготовки військових лікарів Української військово-медичної академії на строк з 01 серпня 2021 року до 31 липня 2022 року.

Відповідно до пункту 6.2.1 зазначеного контракту підставою розірвання контракту є закінчення терміну його дії. Водночас у вказаному пункті зазначено,

що начальник Академії і працівник повинні за угодою сторін не пізніше як за 2 місяці визначитись у такому: контракт припиняє дію, контракт продовжується або укладається на новий термін. А якщо сторони не виконують покладеного на них контрактом такого обов'язку, він продовжується на новий строк.

Наказом Української військово-медичної академії від 27 липня 2022 року № 160 ОСОБА_1 було звільнено із займаної посади на підставі пункту 2 частини першої статті 36 КЗпП України 31 липня 2022 року.

У серпні 2022 року ОСОБА_1 звернувся до суду з відповідним позовом.

Рішенням районного суду у задоволенні позову відмовлено.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано, позов задоволено частково, визнано незаконним наказ Української військово-медичної академії про звільнення ОСОБА_1 на підставі пункту 2 частини першої статті 36 КЗпП України та стягнуто з відповідача на користь позивача середній заробіток за час вимушеного прогулу.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Відповідно до частини третьої статті 21 КЗпП України особливою формою трудового договору є контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. Сфера застосування контракту визначається законами України.

Під час укладення трудового договору на визначений строк цей строк встановлюється за погодженням сторін.

Відповідно до пункту 2 частини першої статті 36 КЗпП України підставою припинення трудового договору є закінчення строку (пункти 2 і 3 статті 23 КЗпП України), крім випадків, коли трудові відносини фактично тривають і жодна з сторін не поставила вимогу про їх припинення.

Судами попередніх інстанцій встановлено, що трудові відносини між сторонами спору були оформлені у формі контракту.

Встановивши, що відповідач не дотримався визначеного умовами контракту строку повідомлення про своє небажання продовжувати дію контракту з позивачем, а сторони не визначились із закінченням строку його дії чи пролонгацією, суд апеляційної інстанції з огляду на погоджені сторонами спору положення пункту 6.2.1 контракту дійшов обґрунтованого висновку про те, що такий контракт було продовжено на новий річний строк.

Враховуючи відсутність правової підстави для звільнення ОСОБА_1 31 липня 2022 року згідно з пунктом 2 частини першої статті 36 КЗпП України, суд апеляційної інстанції дійшов законного висновку про наявність підстав для визнання наказу про звільнення протиправним, виплату позивачу середнього заробітку за час вимушеного прогулу відповідно до положень частини третьої статті 235 КЗпП України.

Доводи касаційної скарги Української військово-медичної академії щодо порушення прав роботодавця на припинення трудового договору з працівником у зв'язку із закінченням строку його дії, а також наявності підстав для обмеження трудових прав під час дії воєнного стану не спростовують зазначених висновків суду апеляційної інстанції.

Колегія суддів зауважила, що відповідно до частини другої статті 1 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 43, 44 Конституції України.

Статтями 4, 5 зазначено Закону врегульовані питання розірвання трудового договору з ініціативи працівника та з ініціативи роботодавця, урахувавши особливості здійснення трудових прав та обов'язків в умовах воєнного стану.

Водночас звільнення на підставі пункту 2 частини першої статті 36 КЗпП України є самостійною підставою звільнення працівника, обумовленою погодженими сторонами умовами строкового трудового договору.

Невиконання відповідачем свого обов'язку з попереднього повідомлення позивача про не продовження дії контакту на новий строк є підставою для застосування наслідків, передбачених умовами такого контракту, зокрема продовження його дії на новий строк (пункт 6.2.1).

Доказів неможливості виконання роботодавцем такого обов'язку у зв'язку з воєнними діями матеріали справи не містять.

З огляду на приписи трудового законодавства у справах, в яких оспорується незаконність звільнення, саме відповідач повинен довести, що звільнення відбулося без порушення законодавства.

Враховуючи наведене, Верховний Суд дійшов висновку, що оскаржене судові рішення підлягає залишенню без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 грудня 2023 року у справі № 757/2243/22-ц (провадження № 61-14921св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115680949>.

4.3. Відповідно до частини третьої статті 49-2 КЗпП України роботодавець є таким, що виконав обов'язок щодо працевлаштування працівника, якщо запропонував працівникові всі наявні посади, які з'явилися на підприємстві, починаючи з дня попередження про вивільнення до дня розірвання трудового договору, і які існували на день звільнення, в тому числі й тимчасові вакантні посади на період відсутності основного працівника у зв'язку із загальною мобілізацією

13 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1

до Товариства з обмеженою відповідальністю «Єристівський гірничо-збагачувальний комбінат» (далі – ТОВ «Єристівський ГЗК») про визнання наказу про припинення трудового договору (контракту) протиправним та його скасування, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Судами встановлено, що з 06 березня 2021 року ОСОБА_1 працював на посаді водія автотранспортних засобів, зайнятих транспортуванням гірничої маси в кар'єрі (180-220 т), навантажувально-транспортувальної дільниці цеху гірничо-транспортного комплексу ТОВ «Єристівський ГЗК».

Наказом ТОВ «Єристівський ГЗК» від 17 листопада 2021 року № 1802-ОД «Про зміни в організації виробництва і праці, скорочення чисельності та штату працівників ТОВ «Єристівський ГЗК» із змінами, внесеними наказом від 24 січня 2022 року № 113-ОД, виключено з 01 квітня 2022 року з організаційної структури ТОВ «Єристівський ГЗК» певні підрозділи, зокрема цех гірничо-транспортного комплексу.

Наказом ТОВ «Єристівський ГЗК» від 25 січня 2022 року № 120-ОД «Про скорочення чисельності та штату працівників ТОВ «Єристівський ГЗК», передбачено скорочення з 01 квітня 2022 року працівників, зокрема трьох водіїв автотранспортних засобів, зайнятих транспортуванням гірничої маси в кар'єрі (180-220 т), в тому числі ОСОБА_1.

31 березня 2022 року ОСОБА_1 було ознайомлено з наказами та повідомлено про скорочення його посади та наступне вивільнення на підставі пункту 1 статті 40 КЗпП України. У присутності свідків ОСОБА_1 відмовився засвідчити власним підписом факт отримання повідомлення та ознайомлення.

Актами від 31 березня, 13 квітня та 25 травня 2022 року засвідчено відмову ОСОБА_1 від пропозиції вакантних посад, наявних в ПрАТ «Полтавський ГЗК» та ТОВ «Єристівський ГЗК».

Наказом від 02 червня 2022 року № 136-к ОСОБА_1 звільнено з посади водія на підставі пункту 1 статті 40 КЗпП України у зв'язку із скороченням чисельності та штату працівників.

У червні 2022 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом про визнання наказу про припинення трудового договору (контракту) протиправним та його скасування, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Постановою апеляційного суду скасовано рішення міського суду про задоволення позову й ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, рішення міського суду залишено в силі з огляду на таке.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 40 КЗпП України трудовий договір, укладений на невизначений строк, а також строковий трудовий договір до закінчення строку його чинності можуть бути розірвані роботодавцем лише

у випадках змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників.

Одночасно з попередженням про звільнення у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці власник або уповноважений ним орган пропонує працівникові іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації (частина третя статті 49-2 КЗпП України).

Однією з гарантій для працівників при скороченні чисельності або штату є обов'язок власника підприємства чи уповноваженого ним органу працевлаштувати працівника.

Оскільки обов'язок з працевлаштування працівника покладається на власника з дня попередження про вивільнення до дня розірвання трудового договору, за змістом частини третьої статті 49-2 КЗпП України роботодавець є таким, що виконав цей обов'язок, якщо працівникові були запропоновані всі інші вакантні посади (інша робота), які з'явилися на підприємстві протягом цього періоду і які існували на день звільнення.

Судом першої інстанції встановлено, що у відповідача дійсно відбулись зміни в організації виробництва і праці, а саме скорочення чисельності штату працівників, ОСОБА_1 було попереджено про наступне вивільнення за два місяці.

Водночас на роботу в ТОВ «Єристівський ГЗК» за період з 26 травня 2022 року до 02 червня 2022 року (дата звільнення позивача) прийнято 23 працівники на вакансії, які не було запропоновано ОСОБА_1.

Згадані працівники працевлаштовані на період відсутності основного працівника у зв'язку з загальною мобілізацією.

Відповідно до законодавства у першу чергу пропонується робота за відповідною спеціальністю, а якщо такої роботи немає, інша робота (як вакантна посада, що відповідає кваліфікації працівника, так і вакантна посада, що передбачає виконання роботи більш низької кваліфікації або з нижчим рівнем оплати праці), яку працівник може виконувати з урахуванням стану здоров'я.

З такою пропозицією роботодавець повинен звертатися до працівника не лише при попередженні про наступне звільнення, але й протягом усього строку попередження, якщо на підприємстві з'являються нові вакансії (наприклад, при звільненні працівників інших категорій). Водночас можуть пропонуватися і виконання роботи за строковими трудовими договорами (наприклад, на час відпустки по догляду за дитиною іншого працівника; на час проходження військової служби іншим працівником, призваним під час мобілізації), робота на умовах неповного робочого часу тощо. Невиконання цього правила свідчить про неналежне виконання роботодавцем своїх обов'язків.

Відповідач не пропонував ОСОБА_1 всі вакантні посади, тому суд першої інстанції дійшов правильного висновку, що звільнення позивача відбулося з порушенням норм трудового законодавства, оскільки роботодавець не вчинив фактичних дій щодо подальшого працевлаштування ОСОБА_1.

Прийняття на роботу в ТОВ «Єристівський ГЗК» з 27 травня 2022 року до 02 червня 2022 року 23 працівників на період відсутності основного працівника у зв'язку з загальною мобілізацією свідчить про порушення трудових прав позивача, адже тимчасова посада на період відсутності основного працівника є вакантною у розумінні КЗпП України, тому такі посади повинні були бути запропоновані позивачеві на виконання положення частини третьої статті 49-2 КЗпП України.

Роботодавець є таким, що виконав обов'язок щодо працевлаштування працівника, якщо працівникові були запропоновані всі інші наявні посади (інша робота), які з'явилися на підприємстві, починаючи з дня попередження про вивільнення, до дня розірвання трудового договору і які існували на день звільнення.

На підставі викладеного Верховний Суд встановив, що суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про скасування наказу про звільнення позивача, поновлення його на роботі з 03 червня 2022 року та стягнення середньої заробітної плати за час вимушеного прогулу.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 грудня 2023 року у справі № 534/625/22 (провадження № 61-3048св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115773435>.

5. **Спори, що виникають із сімейних правовідносин**

5.1. Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування у певних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. Неможливість надати органом опіки та піклування висновку в таких справах, зокрема, у зв'язку з перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо, не означає неможливості розгляду та вирішення спору судом. Протилежний підхід є рівнозначним відмові в доступі до правосуддя, що суперечить положенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

11 грудня 2023 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Суди встановили, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебувають у зареєстрованому шлюбі, мають спільну дитину ОСОБА_3.

У липні 2019 року між сторонами виникла спірна ситуація з приводу виконання батьківських обов'язків щодо малолітньої дочки, внаслідок якої відповідач фактично усунув позивача від виховання та годування дитини.

З цього приводу ОСОБА_1 зверталася до правоохоронних органів, органів опіки та піклування, служб у справах дітей, Уповноваженого Президента України з прав дитини, а також до громадських організацій, які сприяють захисту прав матері та дітей.

Із вересня 2019 року сторони, заради інтересів дитини, відновили подружні відносини та почали спільно проживати й виховувати малолітню дочку ОСОБА_3.

У грудні 2019 року ОСОБА_2 разом із малолітньою дитиною без згоди матері виїхав у невідомому напрямку, місце перебування дитини відповідач приховує від позивача, яка протягом тривалого часу не має змоги спілкуватися з дитиною та її виховувати.

Щодо дій відповідача ОСОБА_1 неодноразово зверталась до правоохоронних органів.

У грудні 2019 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

У висновку від 30 листопада 2020 року Орган опіки та піклування Суворовської районної адміністрації Одеської міської ради зазначив, що не має достатньо підстав для остаточного висновку щодо визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_3, оскільки ОСОБА_2 на засідання ради не з'явився, а встановити його місце знаходження не вдалось.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позовні вимоги ОСОБА_1 задоволено.

Під час касаційного перегляду справи на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду постало питання можливості розгляду справи без отримання відповідного висновку органу опіки та піклування у цій категорії справ, який має бути складений задля забезпечення належного розгляду такого спору, що є порушенням імперативного правила статті 19 СК України.

Верховний Суд звернув увагу на таке.

За загальним правилом, передбаченим статтею 19 СК України та статтею 56 ЦПК України, у спорах між батьками про визначення місця проживання малолітньої дитини участь органу опіки і піклування є обов'язковою. Спеціалісти відповідного органу мають надати до суду письмовий фаховий висновок щодо розв'язання спору.

Тлумачення змісту зазначених приписів СК України дає змогу зробити висновок, що вони не допускають винятків щодо неотримання письмового висновку органу опіки та піклування при розгляді справ, де участь органу опіки та піклування є обов'язковою, з огляду на неможливість надати такий висновок.

У випадку неможливості надати висновок, який ґрунтується на обстеженні умов, орган опіки і піклування з метою захисту інтересів дитини має використати всі можливі варіанти одержання інформації і оцінки обставин, що склалися, і за можливості надати висновок з посиланням на бесіди із родичами, знайомими, або з посиланням на інші документи та із вказівкою на те, що обстежити безпосередньо умови проживання неможливо.

Однак ухвалення рішення у справі не може ставитися у залежність від наявності чи відсутності відповідного висновку. Адже згідно із частиною першою статті 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб. Органи державної влади і місцевого самоврядування, надаючи висновок, діють паралельно із судом – захищають права та інтереси дитини і тим самим допомагають суду здійснювати захист відповідно до частини першої статті 2 ЦПК України.

Такі висновки, безумовно, мають велике значення для ухвалення судом законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Адже висновок органів державної влади та місцевого самоврядування формується із урахуванням досвіду у певній сфері, в межах компетенції відповідного органу та на основі його повноважень.

Однак невчинення таких захисних дій з боку владного органу у вигляді неподання висновку не може слугувати підставою для відмови або для зволікання у захисті з боку суду. Адже здійснення правосуддя, захист прав та інтересів дітей не може ставитися у залежність від можливості здійснення владними органами своїх повноважень.

Тому у випадку ненадання висновку органом опіки та піклування, залученим до участі у справі, суд може надати додатковий строк відповідному органу, відклавши розгляд справи. Однак відмовити в ухваленні рішення у справі чи зупинити провадження у справі через відсутність такого висновку суд не може.

За результатами перегляду зазначеної справи Об'єднана палата Касаційного цивільного суду висловила такі висновки про застосування норм права.

Передбачена частинами четвертою та п'ятою статті 19 СК України обов'язковість висновку органу опіки та піклування у відповідних категоріях цивільних справ не може абсолютизуватися. У разі якщо з тих чи інших причин такий висновок отримати не можна, суд має вирішити спір за наявними у справі доказами. Якщо з тих чи інших причин орган опіки та піклування відмовиться надати свій висновок у справі, де за приписами частин четвертої та п'ятої статті 19 СК України надання ним такого висновку є обов'язковим, ця обставина не означає неможливості розгляду та вирішення спору. Протилежний підхід є

рівнозначним відмові у доступі до правосуддя і означав би порушення положень статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Зазначений підхід має загальний характер і є цілком справедливим для випадків, коли не було отримано письмового висновку органу опіки та піклування при розгляді справ, де участь органу опіки та піклування є обов'язковою, з огляду на неможливість надати такий висновок, зокрема, у зв'язку із перебуванням дитини за межами країни, перебуванням дитини на непідконтрольній території, неможливості встановити місце фактичного перебування дитини з одним із батьків тощо.

Враховуючи викладене, постановою Верховного Суду рішення судів попередніх інстанцій залишено без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 грудня 2023 року у справі № 523/19706/19 (провадження № 61-12112сво22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859340>.

5.2. При вирішенні спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини або про визначення місця проживання дитини у разі посилання учасників сімейного спору на факти вчинення одним із них домашнього насильства обов'язково необхідно перевіряти, чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності

14 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – служба у справах дітей Лука-Мелешківської сільської ради Вінницької області, про визначення місця проживання малолітньої дитини з батьком.

Судами встановлено, що з 2016 року до 2020 року сторони перебували у зареєстрованому шлюбі, у якому народився син ОСОБА_5.

Відповідно до інформаційно-телекомунікаційної системи інформаційного порталу НПУ зареєстровано звернення від ОСОБА_2 про те, що її колишній чоловік ОСОБА_1 без дозволу забрав їхню спільну дитину та не хоче повертати.

З квітня 2021 року дитина проживає разом із батьком.

З липня 2021 року ОСОБА_2 перебувала у відділенні «Притулок для осіб, що постраждали від домашнього насильства, насильства за ознакою статі, перебувають у складних життєвих обставинах» КЗ «Обласний комплексний центр надання соціальних послуг». У процесі психологічної роботи з ОСОБА_2 було виявлено схильність до тривоги та стурбованості, переважає пригнічений стан (причиною називає відсутність спілкування з сином). За результатами дослідження виявлено, що для ОСОБА_2 дбати про дитину найважливіше.

У серпні 2021 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання малолітньої дитини разом з батьком.

30 грудня 2021 року ОСОБА_1 було винесено обмежувальний припис із заборонами наблизитися на визначену відстань до місця проживання (перебування), навчання, роботи, інших місць частого відвідування ОСОБА_2.

У січні 2022 року заочним рішенням міського суду позов ОСОБА_1 задоволено.

У серпні 2022 року ОСОБА_2 звернулася до суду із зустрічним позовом до ОСОБА_1 про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Ухвалою міського суду позови об'єднано в одне провадження.

Батьки дитини мають окремі місця проживання, в яких створили всі умови для належного проживання, виховання та розвитку дитини.

ОСОБА_2 зареєстрована як приватний підприємець та винаймає нежитлове приміщення для здійснення підприємницької діяльності. Згідно з консультативним висновком КНП «ВОКПЛ ім. акад. О. І. Юценка ВОР» від 18 жовтня 2022 року у ОСОБА_2 на момент огляду не має психічних розладів.

Відповідно до висновку служби у справах дітей Лука-Мелешківської сільської ради Вінницької області визначено місце проживання дитини з батьком ОСОБА_1.

Рішенням міського суду від 22 березня 2023 року у задоволенні первісного позову відмовлено, зустрічний позов задоволено.

Постановою апеляційного суду рішення міського суду скасовано та ухвалено нове рішення, яким первісний позов задоволено. У задоволенні зустрічного позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасовано, справу передано на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

Якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення (частина перша статті 161 СК України).

Тлумачення змісту частини першої статті 161 СК України свідчить, що під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини враховується ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести, зокрема, особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки по відношенню до дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку.

Дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном. Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси (стаття 171 СК України).

Суд першої інстанції, визначаючи місце проживання дитини із матір'ю, вказав, що на час ухвалення рішення судом не встановлено обставин, які б давали підстави для висновку, що визначення місця проживання дитини з батьком буде мати більш позитивний вплив на дитину. Суд врахував, що ОСОБА_1 притягався до адміністративної відповідальності за частиною першою статті 130 КУпАП.

Суд апеляційної інстанції, визначаючи місце проживання дитини із батьком, зазначив, що ОСОБА_5 тривалий час проживає разом із батьком, який його виховує та відокремлення його від батька може призвести до психотравми дитини, що прямо суперечить його інтересам.

У касаційній скарзі ОСОБА_2 посилається на те, що апеляційний суд не врахував, що рішенням міського суду у справі № 127/35461/21 видано обмежувальний припис ОСОБА_1.

Під час розгляду зазначеної справи встановлено, що ОСОБА_1 постійно здійснював фізичне насильство відносно ОСОБА_2, завдавав тілесних ушкоджень, висловлювався нецензурною лайкою, що було підставою для звернення до правоохоронних органів.

Суди не врахували, що законодавець поклав на суд обов'язок при вирішенні спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини враховувати як факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини, так і за присутності дитини. Тобто у разі посилання учасників сімейного спору на факти вчинення одним із учасників домашнього насильства обов'язково необхідно перевіряти, чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності. Зазначені обставини належить також перевіряти при вирішенні питання про визначення місця проживання дитини.

Суди не перевірили тверджень ОСОБА_2 про вчинення ОСОБА_1 домашнього насильства відносно неї, не надали належної правової оцінки обставинам, встановленим рішенням міського суду у справі № 127/35461/21, та не мотивували їх відхилення.

За таких обставин суди зробили передчасні висновки про визначення місця проживання дитини з одним із батьків без дослідження вказаних обставин.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 грудня 2023 року у справі № 127/20368/21 (провадження № 61-10159св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115898872>.

6. Спори, пов'язані з відшкодуванням шкоди

6.1. Обов'язок з відшкодування моральної шкоди, завданої смертю працівника об'єкта критичної інфраструктури під час виконання ним трудових обов'язків, у зв'язку з наслідками проведення державою-окупантом воєнних (бойових) дій, не може бути покладено на роботодавця. У такому разі передбачений державою Україна розмір грошової допомоги у зв'язку із загибеллю працівника об'єкта критичної інфраструктури гарантує можливість отримання членом сім'ї загиблого справедливої сатисфакції понесених моральних страждань та виплачується за рахунок коштів державного бюджету

13 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до державного підприємства «Тетерівське лісове господарство» (далі – ДП «Тетерівське лісове господарство») про відшкодування моральної шкоди.

Судами встановлено, що ОСОБА_1 є дружиною ОСОБА_2, який працював в ДП «Тетерівське лісове господарство» на посаді водія.

19 квітня 2022 року під час вивезення лісопродукції внаслідок наїзду автомобіля на вибуховий пристрій ОСОБА_2 загинув, ОСОБА_3 отримав тілесні ушкодження.

Згідно з актом спеціального розслідування групового нещасного випадку, встановлено, що вказаний нещасний випадок стався в робочий час, під час виконання ОСОБА_2 своїх трудових обов'язків. Осіб, дії або бездіяльність яких призвели до настання нещасного випадку, не встановлено.

З пояснювальної записки ОСОБА_3 встановлено, що він та ОСОБА_2, отримавши усне завдання від керівництва, самостійно визначили маршрут, який, на їхню думку, був безпечним, оскільки 15 квітня 2022 року ОСОБА_3 був задіяний в ліквідації пожежі, під час якої частково їхав по тій дорозі, де стався нещасний випадок, до того ж цей маршрут був перевірений Збройними Силами України та повідомлено, що ця ділянка безпечна для користування.

У жовтні 2022 року дружина ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом, у якому просила стягнути з відповідача на свою користь відшкодування завданої їй моральної шкоди у розмірі 200 000,00 грн.

Рішенням районного суду позовні вимоги ОСОБА_1 задоволено.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено.

Постанову суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що відповідач не вчиняв будь-яких дій, які перебувають у причинно-наслідковому зв'язку

зі смертю потерпілого, що було підтверджено актом спеціального розслідування групового нещасного випадку.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду змінено, викладено її мотивувальну частину у редакції цієї постанови з огляду на таке.

Змістом статті 237-1 КЗпП України, статей 23, 1167, 1168 ЦК України передбачають загальні умови для відшкодування моральної шкоди.

Водночас згідно з встановленими у цій справі фактичними обставинами нещасний випадок, який стався з потерпілим ОСОБА_2, мав місце на лісовій дорозі, на території, що була у березні 2022 року окупована військами держави-окупанта, які залишили на ній багато вибухонебезпечних предметів (пункт 3 акта спеціального розслідування групового нещасного випадку від 20 липня 2022 року). Крім того, у визначенні виду події та причини нещасного випадку комісією зі спеціального розслідування зазначено війну.

Міни, що встановлюються попри заборону Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, та додаткового протоколу II до неї, є особливо небезпечними.

Загибель ОСОБА_2 очевидно є непоправною втратою для ОСОБА_1 та спричиняє сильні моральні страждання. Однак за ці моральні страждання роботодавець – об'єкт критичної інфраструктури не може нести відповідальність, оскільки смерть ОСОБА_2 настала внаслідок проведення державою-окупантом на території України бойових дій.

Суди не встановили порушень з боку ДП «Тетерівське лісове господарство» приписів статей 153, 160 КЗпП України, статей 13, 23 Закону України «Про охорону праці».

За фактом загибелі ОСОБА_2 управлінням СБУ у Київській області проводиться досудове розслідування.

Відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації держави Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства у повному обсязі покладається на рф як на державу, що здійснює окупацію (частини п'ята та дев'ята статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»).

Визначення шкоди та збитків здійснюються окремо, зокрема, за таким напрямом: людські втрати та пов'язані з ними соціальні витрати – напрям, що включає всі людські втрати (смерть або каліцтво цивільних осіб), що виникли внаслідок збройної агресії рф, а також витрати, пов'язані з призначенням різних видів державної соціальної допомоги та наданням соціальних послуг (пункт 2 Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії рф, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326).

У разі загибелі (смерті) осіб, зазначених у частині першій статті 1 Закону України «Про одноразову грошову допомогу за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України», у зв'язку з пораненням, каліцтвом, контузією або внаслідок захворювання, пов'язаних з виконанням посадових (службових, професійних) обов'язків у період військової агресії РФ проти України в районах проведення після 24 лютого 2022 року воєнних (бойових) дій або в районах, що піддавалися після цієї дати бомбардуванням, авіаударам та іншим збройним нападам, одноразова грошова допомога за шкоду життю та здоров'ю призначається і виплачується членам їхніх сімей.

До членів сімей загиблих (померлих) осіб, зазначених у частині першій цієї статті, належить один із подружжя, який не одружився вдруге (пункт 2 частини третьої статті 1 зазначеного Закону).

Якщо особа одночасно має право на призначення і виплату одноразової грошової допомоги за шкоду життю та здоров'ю, передбаченої цим Законом, та одноразової грошової допомоги, одноразової страхової виплати або одноразової компенсації за шкоду життю та здоров'ю, встановлених іншими нормативно-правовими актами, виплата грошових сум здійснюється виключно в порядку та розмірах, визначених цим Законом. Одноразова грошова допомога за шкоду життю та здоров'ю виплачується за рахунок коштів державного бюджету (частини четверта, сьома статті 3 Закону).

Частиною четвертою статті 6 Закону встановлено, що до завершення формування реєстру об'єктів критичної інфраструктури відповідно до Закону України «Про критичну інфраструктуру» перелік об'єктів критичної інфраструктури, на працівників яких поширюється дія цього Закону, визначається Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2020 року № 1109 затверджено Перелік секторів критичної інфраструктури тому ДП «Тетерівське лісове господарство» (02.10 лісівництво та інша діяльність у лісовому господарстві) відноситься до об'єктів критичної інфраструктури, оскільки здійснює діяльність з ведення лісового господарства.

Враховуючи, що смертельний нещасний випадок, який мав місце 19 квітня 2022 року з водієм ДП «Тетерівське лісове господарство» (об'єкт критичної інфраструктури) під час виконання ним трудових обов'язків, стався саме у зв'язку з наслідками проведення державою-окупантом воєнних (бойових) дій у районі, в якому такі дії проводилися (на території Київської області у лютому-березні 2022 року), внаслідок спрацювання одиночного вибухового пристрою, то відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок військової агресії держави-окупанта проти України, не можуть бути за обставин цієї справи покладені на ДП «Тетерівське лісове господарство», який відноситься до сфери об'єктів критичної інфраструктури.

Колегія суддів зауважила, що передбачений державою Україна розмір грошової допомоги у зв'язку із загибеллю працівника об'єкта критичної інфраструктури гарантує можливість отримання позивачем справедливої сатисфакції понесених моральних страждань, з огляду, зокрема, на те, що є значно вищим, ніж заявлений ОСОБА_1 розмір відшкодування моральної шкоди у справі, яка переглядалася в касаційному порядку.

З урахуванням наведеного апеляційний суд, хоч і дійшов правильного висновку щодо відсутності підстав для покладення на роботодавця обов'язку з відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок загибелі ОСОБА_2, який стався з працівником 19 квітня 2022 року, однак помилився щодо мотивів такої відмови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 грудня 2023 року у справі № 939/1280/22 (провадження № 61-13851св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115680982>.

7. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

7.1. Право на розірвання договору купівлі-продажу входить до складу спадщини, оскільки не має особистого характеру та не пов'язане з особою спадкодавця.

Натомість вимога про розірвання договору купівлі-продажу частки у праві спільної власності на нерухоме майно на підставі частини другої статті 651 ЦК України у зв'язку з його частковою оплатою, як і вимога про скасування рішення про державну реєстрацію прав власності покупця, є неналежним способом захисту порушеного права спадкоємця продавця. Способу захисту, який належним чином захистить саме це право, відповідає позовна вимога про стягнення неотриманих коштів

14 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 треті особи: ОСОБА_3, Міністерство юстиції України, про розірвання договору купівлі-продажу, скасування рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень.

Суди встановили, що в березні 2015 року ОСОБА_4 та ОСОБА_2 уклали договір купівлі-продажу, згідно з умовами якого ОСОБА_4 продав, а ОСОБА_2 купила 3/4 частки квартири.

Згідно з пунктом 3 цього договору продаж частини квартири вчинено за 248 946,00 грн, частину з яких продавець одержав до підписання договору, а решту суми покупець зобов'язувався сплачувати продавцю рівними частками протягом двадцяти чотирьох місяців, починаючи з квітня 2015 року до березня 2017 року включно.

У 2015 році ОСОБА_4 помер.

ОСОБА_1 є дочкою ОСОБА_4, яка у 2016 році прийняла спадщину після смерті батька.

У серпні 2016 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про визнання договору купівлі-продажу недійсним з тих підстав, що покупець не сплатила повну вартість квартири. Надалі змінила підстави позову та просила визнати договір недійсним з тих підстав, що він вчинений під впливом помилки та тяжких життєвих обставин.

Вимогу про дострокову сплату суми коштів, які покупець зобов'язана була сплачувати продавцю щомісячно рівними частками, чи про сплату прострочених платежів позивач не направляла.

У 2020 році рішенням районного суду у справі № 759/10892/16 ОСОБА_1 відмовлено у задоволенні позову про визнання недійсним згаданого договору купівлі-продажу.

У червні 2020 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про розірвання договору купівлі-продажу, скасування рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень.

Суди розглядали справу неодноразово.

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено.

За результатами останнього апеляційного перегляду постановою апеляційного суду змінено мотивувальну частину рішення суду першої інстанції.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду змінено, викладено її мотивувальну частину у редакції цієї постанови та зазначено таке.

За змістом частини другої статті 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (стаття 1218 ЦК України).

Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою (стаття 1219 ЦК України).

Зобов'язання припиняється смертю боржника, якщо воно є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою (частина перша статті 608 ЦК України).

Сутність права на розірвання договору купівлі-продажу не дозволяє зробити висновок, що воно має особистий характер та пов'язане із особою спадкодавця. Тому касаційний суд зауважив, що право на розірвання договору купівлі-продажу входить до складу спадщини.

Звертаючись до суду з позовом про розірвання договору купівлі-продажу, ОСОБА_1 посилялась на те, що відповідач не здійснила повну оплату

за договором купівлі-продажу, укладеним між відповідачем та її батьком, спадщину після смерті якого прийняла лише вона, належного виконання умов договору їй не пропонувалось. Стороною відповідача надані пояснення, згідно з якими після смерті ОСОБА_4 відповідач мала намір віддати позивачу недоплачені за договором кошти, проте зупинила таке виконання внаслідок дій позивача, яка ухилялась від вчинення необхідних дій щодо прийняття такого виконання.

Апеляційний суд зробив обґрунтований висновок, що вимога про розірвання договору купівлі-продажу частки у праві спільної власності на нерухоме майно на підставі частини другої статті 651 ЦК України, як і вимога про скасування рішення про державну реєстрацію прав власності відповідача, є неналежним способом захисту порушеного права позивача. Правильно вказав, що суд першої інстанції помилково відмовив у позові з підстав пропуску позовної давності, оскільки позовна давність може застосовуватися лише якщо право особи, яка звернулася з відповідним позовом порушено, а позов є обґрунтований, тому змінив мотивувальну частину рішення суду першої інстанції.

Проте апеляційний суд помилково одночасно послався на інші підстави відмови у задоволенні позову, зокрема, що несплата відповідачем частини ціни продажу квартири не є істотним порушенням договору. Тому апеляційний суд зробив правильний висновок про відмову у задоволенні позову, проте помилився щодо мотивів такого рішення. У зв'язку з цим оскаржену постанову апеляційного суду змінено в мотивувальній частині.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 грудня 2023 року у справі № 759/12085/20 (провадження № 61-6094св22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115898841>.

7.2. Звернення матері до суду із позовом про визнання за нею в порядку спадкування за законом після смерті дочки майнових прав на квартиру, які на момент подання позову вже трансформувалися у право власності чоловіка померлої дочки на новостворене нерухоме майно, є неефективним способом захисту прав

Об грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – орган опіки та піклування, про визнання майнових прав у порядку спадкування і скасування запису про право власності та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, третя особа – ОСОБА_3, про визнання майнових прав особистою приватною власністю.

Судами встановлено, що ОСОБА_2 та ОСОБА_5 перебували у зареєстрованому шлюбі з грудня 2005 року до дня смерті ОСОБА_5 в березні 2014 року.

ОСОБА_1 (мати померлої) та ОСОБА_6 (син померлої) були отримані свідоцтва про право на спадщину за законом по 1/8 частці квартири за АДРЕСА_2.

Разом із тим було встановлено, що під час перебування у шлюбі з ОСОБА_5 за договором купівлі-продажу майнових прав від 22 березня 2010 року ОСОБА_2 придбав майнові права на іншу однокімнатну квартиру.

12 листопада 2015 року, після смерті дружини, згідно з договором купівлі-продажу майнових прав за актом прийому-передачі квартири ОСОБА_2 отримав у власність однокімнатну квартиру та 16 листопада 2017 року зареєстрував за собою право власності на вказану квартиру.

У березні 2020 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом про визнання майнових прав у порядку спадкування і скасування запису про право власності на відповідну квартиру.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, ОСОБА_1 у задоволенні позову відмовлено.

Постановою Верховного Суду судові рішення в частині вирішення позову ОСОБА_1 змінено шляхом викладення їх мотивувальних частин в редакції цієї постанови з огляду на таке.

Згідно зі статтею 60 СК України, статтею 368 ЦК України майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором (частина перша статті 70 СК України).

Частиною другою статті 190 ЦК України визначено, що майнові права є неспоживною річчю. Майнові права визнаються речовими правами.

Згідно зі статтею 328 ЦК України право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів.

Відповідно до частини другої статті 331 ЦК України право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право

власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації.

ОСОБА_1 виходила з того, що майнові права на квартиру є об'єктом спільної власності подружжя ОСОБА_5 та ОСОБА_2, а їх частки є рівними.

Суди встановили, що на момент вирішення справи зобов'язання за договором купівлі-продажу майнових прав між ОСОБА_2 та ТОВ «Альянс-Жилстрой» припинені в силу закону (стаття 599 ЦК України) у зв'язку з виконанням, проведеним належним чином. З моменту державної реєстрації права власності на спірну квартиру за ОСОБА_2, 16 листопада 2017 року, майнові права на вказану квартиру, набуті за договором від 22 березня 2010 року, трансформувалися у право власності на новостворене нерухоме майно.

Спосіб захисту цивільного права чи інтересу – це дії, які спрямовані на попередження порушення або на відновлення порушеного, невизнаного, оспорюваного цивільного права чи інтересу. Спосіб захисту цивільного права чи інтересу має бути доступним та ефективним.

Вирішуючи спір та оцінюючи належність обраного позивачем способу захисту, суд повинен надати об'єктивну оцінку наявності порушеного права чи інтересу на момент звернення до суду, а також визначити, чи вимога на захист цивільного права відповідає змісту порушеного права та характеру правопорушення, чи відповідає обраний позивачем спосіб захисту порушеного права тим, що передбачені законодавством, та чи забезпечить такий спосіб захисту відновлення порушеного права.

Змінюючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій, суд касаційної інстанції дійшов висновку, що звернення ОСОБА_1 до суду з позовом про визнання за нею майнових прав на спірну квартиру в порядку спадкування за законом після смерті ОСОБА_5 є неефективним способом захисту прав, які вона вважає порушеними, оскільки майнові права на квартиру, набуті за договором, укладеним у березні 2010 року, трансформувалися у право власності ОСОБА_2 на новостворене нерухоме майно (квартиру).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 06 грудня 2023 року у справі № 947/4822/20 (провадження № 61-4678св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115476422>.

7.3. Відповідно до статті 1301 ЦК України недійсним можна визнати лише свідоцтво про право на спадщину, а дублікат такого свідоцтва не має самостійного значення і сили правочину, лише дублює, відтворює зміст оригіналу свідоцтва. Спадкоємець, який прийняв у спадщину нерухоме майно, ще до його державної реєстрації має право витребувати це майно з чужого незаконного володіння, а з підстав, передбачених статтею 388 ЦК України, також і від його добросовісного набувача

20 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Фермерське господарство «ОСОБА_8», про визнання частково недійсним та скасування дубліката свідоцтва про право на спадщину за законом, скасування державної реєстрації, визнання права власності на обов'язкову частку у спадщині.

Судами встановлено, що ОСОБА_3, яка померла, за життя на праві власності належала земельна ділянка площею 5,0282 га.

У ОСОБА_3 було два сини: ОСОБА_5 та ОСОБА_4, який теж помер.

Після смерті ОСОБА_3 спадщину прийняли спадкоємці першої черги за законом: ОСОБА_1 (син ОСОБА_4) у порядку спадкування за правом представлення як неповнолітній онук спадкодавця (замість свого батька) та повнолітній син спадкодавця – ОСОБА_5.

Свідоцтво про право на спадщину за законом після смерті ОСОБА_3 було видано ОСОБА_5.

Підставою для державної реєстрації права власності за ОСОБА_5 щодо спірної земельної ділянки та внесення запису до відповідного реєстру на підставі рішення державного реєстратора став дублікат свідоцтва про право на спадщину за законом.

У спадковій справі після смерті ОСОБА_3 відсутні відомості про видачу дублікатів свідоцтв про право на спадщину на ім'я ОСОБА_5.

ОСОБА_5 склав заповіт, посвідчений сільським головою сільської ради та зареєстрований у реєстрі, яким заповів ОСОБА_2 спірну земельну ділянку.

Після смерті ОСОБА_5 із заявами про прийняття спадщини зверталися ОСОБА_1 (позивач), ОСОБА_7 (брат позивача), ОСОБА_2.

Постановою приватного нотаріуса у січні 2021 року відмовлено ОСОБА_1 у видачі свідоцтва про право на спадщину за законом на земельну ділянку, оскільки ОСОБА_5 склав заповіт на ОСОБА_2.

У липні 2020 року ОСОБА_1 звернувся до суду з відповідним позовом.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково. Визнано недійсним дублікат свідоцтва про право на спадщину за законом, виданий після смерті ОСОБА_3 районною державною нотаріальною конторою у грудні 2012 року на ім'я ОСОБА_5 в частині 1/2 права на спадкування за законом частини земельної ділянки. Скасовано державну реєстрацію речових прав ОСОБА_5, вчинену державним реєстратором на підставі дубліката свідоцтва про право на спадщину за законом на ім'я ОСОБА_5, районною державною нотаріальною конторою після смерті ОСОБА_3, на земельну ділянку. У задоволенні іншої частини позовних вимог відмовлено.

Постановою Верховного Суду рішення районного суду та постанову апеляційного суду в частині задоволених позовних вимог про визнання недійсним дубліката свідоцтва про право на спадщину та скасування державної

реєстрації речових прав скасовано і в задоволенні зазначених позовних вимог відмовлено з огляду на таке.

До складу спадщини, на яку спадкоємці за законом одержують право на спадкування, входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (стаття 1218 ЦК України).

У частині п'ятій статті 1268 ЦК України передбачено, що незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.

Статтею 1301 ЦК України встановлено, що свідоцтво про право на спадщину визнається недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, встановлених законом.

Дублікат свідоцтва про право на спадщину не має самостійного значення і сили правочину, його видання не встановлює, не змінює і не припиняє цивільних прав та обов'язків. Дублікат свідоцтва про право на спадщину є документом, який лише дублює, відтворює зміст оригіналу свідоцтва.

Таким чином, у цивільному законодавстві не передбачено можливості визнання недійсним дублікату свідоцтва про право на спадщину за позовом заінтересованої особи в судовому порядку. В ЦК України закріплено тільки можливість пред'явити позовну вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину. Заявляти вимогу про визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину може будь-яка особа, цивільні права та інтереси якої порушені видачею свідоцтва про право на спадщину.

Спадкоємець, який прийняв у спадщину нерухоме майно, ще до його державної реєстрації має право витребувати це майно з чужого незаконного володіння, а з підстав, передбачених статтею 388 ЦК України, також і від його добросовісного набувача. Тому не є належним способом захисту вимоги позивача про скасування державної реєстрації речових прав (рішень про таку реєстрацію), зокрема і за спадкоємцем.

Тому позовні вимоги про визнання недійсним дублікату свідоцтва про право на спадщину та про скасування державної реєстрації прав не відповідають належному способу захисту у цій справі. Обрання позивачем неналежного способу захисту своїх прав є самостійною підставою для відмови у позові.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 грудня 2023 року у справі № 395/838/20 (провадження № 61-6322св22) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115898867>.

8. Питання процесуального права

8.1. Постанова суду апеляційної інстанції про забезпечення позову, ухвалена за наслідком перегляду відповідної ухвали суду першої інстанції про забезпечення позову, одночасно є і підставою виконання, і виконавчим документом, тому має відповідати встановленим законом вимогам до виконавчого документа

07 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Управління з питань захисту прав дітей міської ради міста Кропивницького про визначення місця проживання малолітнього сина ОСОБА_3 з нею, як матір'ю; відібрання дитини від батька без позбавлення його батьківських прав та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, третя особа – орган опіки та піклування Обухівської районної державної адміністрації, про визначення місця проживання малолітнього сина ОСОБА_3 разом з батьком.

ОСОБА_1 звернулася із заявою про забезпечення позову, в якій просила вжити заходів забезпечення відповідного позову шляхом визначення місця та часу спілкування з дитиною до винесення судом рішення; зобов'язати ОСОБА_2 передавати малолітнього ОСОБА_3 матері за місцем її проживання згідно з визначеним судом часом спілкування.

Ухвалою суду першої інстанції в задоволенні заяви ОСОБА_1 про забезпечення позову відмовлено.

Суди розглядали справу неодноразово.

Постановою апеляційного суду, залишеною без змін постановою Верховного Суду, ухвалу суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення, яким заяву ОСОБА_1 про забезпечення позову задоволено частково. Зобов'язано ОСОБА_2 надавати ОСОБА_1 можливість безперешкодного спілкування, побачення та спільного проведення часу з малолітнім сином ОСОБА_3 кожну другу суботу місяця з 10:00 год. до 17:00 год. без присутності батька. У задоволенні іншої частини вимог заяви про забезпечення позову відмовлено.

Оскарженою ухвалою апеляційного суду заяву ОСОБА_1 про приведення виконавчого документа у відповідність до вимог Закону України «Про виконавче провадження» задоволено. Судом встановлено, що в тексті постанови апеляційного суду, яка відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження» є виконавчим документом, не зазначено дані стягувача і боржника, їхні реєстраційні номери облікової картки платника податків та строк пред'явлення виконавчого документа до виконання, у зв'язку з чим суд дійшов висновку, що постанова суду підлягає уточненню шляхом зазначення в ній таких даних.

Постановою Верховного Суду ухвалу апеляційного суду залишено без змін з огляду на таке.

Ухвала суду про забезпечення позову є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. Така ухвала підлягає негайному виконанню з дня її постановлення незалежно від її оскарження і відкриття виконавчого провадження (частина перша статті 157 ЦПК України).

Судовими рішеннями є: 1) ухвали, 2) рішення, 3) постанови, 4) судові накази.

Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям постанови (частини перша, друга та четверта статті 258 ЦПК України).

Ключовим питанням, яке постало перед касаційним судом в цій справі, є те, чи є постанова суду апеляційної інстанції про забезпечення позову, ухвалена за наслідком перегляду ухвали суду першої інстанції щодо забезпечення позову, виконавчим документом?

Законодавець розмежовує такі поняття, як судові рішення, що підлягають примусовому виконанню (і тому, відповідно, мають визнаватися підставою виконання), та виконавчі документи (що видаються для забезпечення можливості примусової реалізації підстави виконання).

Підставами виконання є визначені в законі акти юрисдикційних органів. Наприклад, підставою виконання є рішення суду першої інстанції у цивільній справі, а відповідним виконавчим документом – виконавчий лист, що видається судом на підставі такого рішення. Серед підстав виконання є рішення не тільки суду, а й інших органів.

Перелік виконавчих документів, передбачений статтею 3 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до якої одні з них за формою і змістом відрізняються від підстав виконання (наприклад, рішення суду першої інстанції як підстава виконання, а виконавчий лист, виданий на його виконання, – як виконавчий документ; рішення комісії по трудових спорах як підстава виконання, а посвідчення комісій по трудових спорах, видані на підставі цих рішень, – як виконавчий документ тощо), а інші одночасно є підставою виконання і виконавчим документом (зокрема, судовий наказ, виконавчий напис нотаріуса).

Відповідно до вимог процесуального закону оформлювати своє судове рішення щодо результатів перегляду питання про забезпечення позову апеляційний суд може тільки у вигляді постанови, ухвала з цього приводу апеляційним судом постановлена бути не може. Хоча по своїй суті постанова апеляційного суду складається, власне, із частини, що присвячена скасуванню ухвали суду першої інстанції про відмову в забезпеченні позову, та частини про постановлення нового судового рішення (ухвали) про забезпечення позову. При цьому таку процесуальну дію, як забезпечення позову необхідно

забезпечувати можливостями примусового виконання, незалежно від того чи втілена вона в ухвалі суду першої інстанції, чи за результатами апеляційного перегляду – в постанові апеляційного суду.

Постанова суду апеляційної інстанції про забезпечення позову, ухвалена за наслідком перегляду відповідної ухвали суду першої інстанції про забезпечення позову, є виконавчим документом та має відповідати вимогам до виконавчого документа, встановленим законом. У цьому випадку постанова апеляційного суду одночасно є і підставою виконання, і виконавчим документом.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 07 грудня 2023 року у справі № 757/33742/19 (провадження № 61-3730св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115859366>.

8.2. Військовою частиною не може бути ініційоване питання про встановлення в судовому порядку факту смерті військовослужбовця з метою передання закріпленого за ним майна у розпорядження та для систематизації обліку військового майна, оскільки саме по собі встановлення цього факту не породжує для військової частини жодних юридичних наслідків, а тому не може бути предметом судового провадження, що є підставою для відмови у відкритті провадження у справі. Зазначені юридичні наслідки можуть бути досягнуті іншим позасудовим способом, через локальні нормативно-правові акти Міністерства оборони України

06 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Військової частини НОМЕР_1 (далі – ВЧ) у справі за заявою ВЧ, заінтересовані особи: Відділ державної реєстрації актів цивільного стану у місті Житомирі Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ), Житомирський міський територіальний центр комплектування та соціальної підтримки, про встановлення факту смерті військовослужбовця Збройних Сил України ОСОБА_1.

Судами встановлено, що згідно з наказом командира ВЧ від 30 серпня 2017 року № 210 ОСОБА_1 зараховано до списків особового складу ВЧ.

Відповідно до акта службового розслідування та наказу командира ВЧ від 07 квітня 2022 року № 94 водія 2-го взводу роти забезпечення навчального процесу старшого солдата ОСОБА_1 визнано зниклим безвісти з 07 березня 2022 року.

У квітні 2023 року ВЧ звернулася до суду із заявою про встановлення факту смерті ОСОБА_1. Заяву мотивовано тим, що встановлення факту смерті старшого солдата в судовому порядку є необхідним для отримання свідоцтва про смерть з подальшим використанням вказаного документа для передання майна військовослужбовця у розпорядження та для систематизації обліку

військового майна, закріпленого за ОСОБА_1. Крім того, встановлення факту смерті старшого солдата матиме вплив на адміністративно-господарські відносини військової частини.

Ухвалою районного суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, у відкритті провадження відмовлено.

Постановою Верховного Суду судові рішення залишено без змін з огляду на таке.

Правовий режим майна, закріпленого за військовими частинами, закладами, установами та організаціями Збройних Сил України, і повноваження органів військового управління та посадових осіб щодо управління цим майном, визначає Закон України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України».

Згідно зі статтею 3 зазначеного Закону військове майно закріплюється за військовими частинами Збройних Сил України на праві оперативного управління (з урахуванням особливостей, передбачених частиною другою цієї статті).

З моменту надходження майна до Збройних Сил України і закріплення його за військовою частиною Збройних Сил України воно набуває статусу військового майна. Військові частини використовують закріплене за ними військове майно лише за його цільовим та функціональним призначенням. Облік, інвентаризація, зберігання, списання, використання та передача військового майна здійснюються у спеціальному порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Згідно з частиною другою статті 2 Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» Міністерство оборони України як центральний орган управління Збройних Сил України здійснює відповідно до закону управління військовим майном, у тому числі закріплює військове майно за військовими частинами (у разі їх формування, переформування), приймає рішення щодо перерозподілу цього майна між військовими частинами Збройних Сил України, в тому числі у разі їх розформування.

Положенням про порядок обліку, зберігання, списання та використання військового майна у Збройних Силах, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 04 серпня 2000 року № 1225, визначено порядок ведення обліку і зберігання військового майна, закріпленого за військовими частинами Збройних Сил, його списання та використання. Порядок списання майна для забезпечення руху опору затверджується Міністерством оборони України (пункт 19-1).

Конкретні розміри коштів, на які посадові особи Збройних Сил мають право списувати військове майно за інспекторськими посвідченнями, знищене (втрачене) під час воєнних (бойових) дій, антитерористичної операції, міжнародних операцій з підтримання миру і безпеки або внаслідок диверсій, визначаються наказом Міністерства оборони України.

Для списання за інспекторським посвідченням військового майна, втраченого або знищеного під час ведення воєнних (бойових) дій, проведення антитерористичної операції, проведення Операції Об'єднаних сил, міжнародної операції з підтримання миру і безпеки або внаслідок диверсій, терористичних актів, посадові особи подають відповідні клопотання, порядок і перелік подання яких передбачений наказом Міністерства оборони України від 29 березня 2021 року № 81 «Про затвердження порядку списання військового майна у Збройних Силах України та Державній спеціальній службі транспорту».

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, правильно керувався тим, що юридичні наслідки, зазначені заявником у заяві про встановлення факту, задля яких необхідно встановити факт смерті військовослужбовця, можуть бути досягнуті іншим позасудовим способом, через локальні нормативно-правові акти Міністерства оборони України.

За таких обставин суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, правильно відмовив у відкритті провадження за заявою ВЧ про встановлення факту, що має юридичне значення.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 06 грудня 2023 року у справі № 295/4812/23 (провадження № 61-10246св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115545982>.

8.3. Скасування ухвали про звернення застави в дохід держави без вирішення питання про повернення застави не свідчить про те, що заставу не було звернуто в дохід держави.

Якщо внесена на відповідний депозитний рахунок сума застави не звернута в дохід держави, то застава може бути повернута в порядку, передбаченому КПК України, в іншому випадку вимога про стягнення майнової шкоди в розмірі застави підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства

20 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Державної казначейської служби України (далі – ДКСУ), третя особа – Бериславський районний суд Херсонської області, про стягнення з ДКСУ майнової шкоди в розмірі 70 000,00 грн, 3 % річних, інфляційних втрат та 700 000,00 грн на відшкодування моральної шкоди шляхом списання коштів з єдиного казначейського рахунка.

Судами встановлено, що 16 липня 2015 року на виконання ухвали районного суду від 30 червня 2015 року, якою щодо ОСОБА_2 застосовано запобіжний захід у вигляді застави, ОСОБА_1 внесла грошові кошти у розмірі 70 000,00 грн на відповідний рахунок.

Ухвалою районного суду від 16 червня 2016 року задоволено клопотання прокурора про зміну запобіжного заходу ОСОБА_2. Внесені ОСОБА_1

на депозитний рахунок кошти звернуто в дохід держави шляхом зарахування до спеціального фонду Державного бюджету України та змінено обвинуваченому ОСОБА_2 запобіжний захід із застави на тримання під вартою терміном на шістьдесят днів.

Ухвалою апеляційного суду скасовано вирок і зазначену ухвалу районного суду щодо ОСОБА_2 та призначено новий розгляд у суді першої інстанції зі стадії підготовчого судового засідання. Міру запобіжного заходу ОСОБА_2 у вигляді тримання під вартою скасовано та обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту із заборonoю залишати місце проживання цілодобово.

У вересні 2017 року позивач звернулася до Територіального управління Державної судової адміністрації України в Миколаївській області (далі – ТУ ДСА) з вимогою про повернення внесених нею коштів як застави та вказала реквізити для їх перерахування.

ТУ ДСА повернуло документи ОСОБА_1 для доопрацювання та вказало, які документи для повернення коштів, внесених як застава, особа чи заставодавець має подати. Однією з підстав відмови ТУ ДСА зазначило необхідність надання судового рішення про повернення застави.

У червні 2019 року ОСОБА_1 звернулася до суду з відповідним позовом.

Рішенням районного суду в задоволенні позову відмовлено.

Постановою апеляційного суду рішення районного суду в частині вирішення позовних вимог про відшкодування майнової шкоди скасовано, в цій частині провадження у справі закрито, в іншій частині рішення змінено, викладено його мотивувальну частину в редакції постанови апеляційного суду. При цьому суд керувався тим, що оскільки в ухвалі не вирішено питання щодо повернення застави заставодержателю, та, враховуючи повернення позивачці заяви про повернення застави ТУ ДСА, вона має право звернутись з відповідною заявою до суду в порядку кримінального судочинства про роз'яснення судового рішення апеляційного суду в частині повернення застави або із заявою про повернення застави в межах кримінального провадження.

Постановою Верховного Суду постанову апеляційного суду скасовано, справу направлено на новий розгляд до апеляційного суду з огляду на таке.

Частиною першою статті 19 ЦПК України встановлено, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Отже, у порядку цивільного судочинства можуть розглядатися будь-які справи, у яких хоча б одна зі сторін є фізичною особою, якщо їх вирішення не віднесено до інших видів судочинства, а предметом позову є цивільні права, які, на думку позивача, є порушеними, оспореними чи невизнаними.

У цій справі позивач заявила вимоги, зокрема, про стягнення з Державного бюджету України через ДКСУ шляхом списання коштів з єдиного казначейського рахунка майнової шкоди.

Обґрунтовуючи вказану вимогу, ОСОБА_1 посилалася на те, що ухвалою районного суду від 16 червня 2016 року, яка в подальшому була скасована, незаконно стягнуто її кошти в дохід держави і ТУ ДСА не повернуло їй суму застави. В межах кримінального судочинства застава вже припинила своє існування, а незаконно стягнуті кошти в дохід держави залишилися неповернутими. Внаслідок цього їй завдано майнової шкоди, яка підлягає стягненню з держави Україна.

Механізм унесення, повернення та звернення у дохід держави коштів у разі застосування запобіжного заходу у вигляді застави, який обраний з метою забезпечення належної поведінки особи, щодо якої застосовано запобіжний захід, її явки за викликом до слідчого, прокурора або суду, а також виконання інших покладених на неї обов'язків, передбачених положеннями КПК України, визначається Порядком внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 11 січня 2012 року № 15 (далі – Порядок), в редакції, чинній на час звернення позивача до ТУ ДСА.

Згідно з пунктом 7 Порядку кошти, внесені як застава, підлягають поверненню повністю або частково у випадках, передбачених КПК України.

Відповідно до пункту 9 Порядку звернення застави в дохід держави здійснюється на підставі платіжного доручення територіального управління ДСА або апеляційного суду, наданого до органу казначейства, в якому відкрито депозитний рахунок, на який було внесено заставу. Копія ухвали слідчого судді, суду, вироку місцевого суду надсилається протягом п'яти днів з дня набрання ними законної сили слідчим суддею (судом), який їх постановив чи ухвалив, до територіального управління ДСА, на депозитний рахунок якого було внесено заставу, для підготовки платіжного доручення. Платіжне доручення видається територіальним управлінням ДСА протягом п'яти робочих днів з дня надходження ухвали слідчого судді, суду, вироку суду (апеляційним судом – протягом п'яти робочих днів з дня постановлення ухвали чи вироку суду), що набрали законної сили, в яких міститься рішення про звернення застави в дохід держави, прийняте у випадках, передбачених КПК України.

Закриваючи провадження в частині вимог про стягнення майнової шкоди в розмірі внесених коштів як застави, апеляційний суд на підставі належних та допустимих доказів не встановив, чи була звернута внесена позивачем сума на відповідний депозитний рахунок в дохід держави.

Водночас саме по собі скасування цієї ухвали, без вирішення питання про повернення застави, не свідчить про те, що заставу не звернуто в дохід держави.

Тільки встановивши ці обставини, можна дійти висновку про те, чи може застава бути повернута в порядку, передбаченому КПК України, та, відповідно, дійти висновку про необхідність закриття провадження щодо цих вимог. В іншому разі заявлена позивачем вимога про стягнення на її користь майнової шкоди в розмірі застави підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Не встановивши всіх обставин справи, від яких залежить вирішення юрисдикції частини заявлених вимог, апеляційний суд дійшов передчасного висновку про закриття провадження щодо вимог позивача про стягнення майнової шкоди в розмірі внесених як застава коштів.

З огляду на те, що колегія суддів дійшла висновку про передчасність закриття провадження в частині вимог про стягнення майнової шкоди, постановою апеляційного суду в частині вирішення вимог про стягнення інфляційних втрат, 3 % річних також підлягає скасуванню, оскільки ці вимоги мають бути вирішені залежно від задоволення первісної вимоги.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 грудня 2023 року у справі № 757/31820/19 (провадження № 61-10554св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115937390>.

8.4. В українському законодавстві закріплений загальновизнаний у проарбітражних юрисдикціях принцип обмеженого втручання національних судів в арбітражні рішення при розгляді заяви про їх скасування. Тобто суд не може перевіряти правильність застосування складом арбітражу норм матеріального права, а лише з'ясовує наявність чи відсутність підстав, передбачених законом, для скасування рішення (вичерпний перелік таких підстав закріплено в частині другій статті 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» і частині другій статті 459 ЦПК України). Інакше це буде перевищенням національним судом його повноважень

21 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у відкритому судовому засіданні апеляційну скаргу Dimida Spolka Z Ograniczona Odpowiedzialnoscia (Республіка Польща) у справі за заявою Dimida Spolka Z Ograniczona Odpowiedzialnoscia (Республіка Польща) про скасування рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України (далі – МКАС при ТПП України) від 28 лютого 2023 року у справі № 99/2022 за позовом Державного підприємства (далі – ДП) «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» в особі Відокремленого підрозділу «Централізовані закупівлі» до Dimida Spolka Z Ograniczona Odpowiedzialnoscia (Республіка Польща) про стягнення неустойки та відшкодування витрат зі сплати арбітражного збору.

Відповідно до обставин справи оспорюваним рішенням МКАС при ТПП України стягнуто з польської компанії на користь ДП неустойку за порушення

строку поставки продукції та відшкодування витрат зі сплати арбітражного збору.

Звертаючись до Верховного Суду, заявник посилався на те, що арбітражний суд не застосував (порушив) норми матеріального права України, а також порушив принципи процесуального права, які є частиною публічного порядку України, а саме принципи рівності сторін, законності та змагальності судового процесу. Це призвело до порушення публічного порядку України.

Верховний Суд відхилив такі твердження заявника і вказав, що є вичерпний перелік підстав, за наявності яких арбітражне рішення може бути скасоване. При цьому суд не може перевіряти рішення міжнародного арбітражу по суті спору.

Відмовляючи в задоволенні заяви про скасування рішення МКАС при ТПП України, апеляційний суд як суд першої інстанції обґрунтовано керувався тим, що заявник не навів підстав для скасування вказаного рішення, передбачених положеннями статті 459 ЦПК України. Верховний Суд зазначив, що всі доводи апеляційної скарги, як і доводи заяви про скасування відповідного рішення, зводяться до незгоди з рішенням міжнародного арбітражного суду по суті спору, неправильного застосування судом норм матеріального права та порушенням норм процесуального права при розгляді справи.

Як зауважив Верховний Суд, з огляду на тлумачення норм розділу VIII ЦПК України та розділу VII Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» під час розгляду справи про скасування рішення міжнародного комерційного арбітражу повноваження національного суду є обмеженими, оскільки національний суд не має повноважень щодо перегляду рішень міжнародного комерційного арбітражу по суті вирішення спору, не може вдаватися до його повної перевірки чи переоцінки.

Верховний Суд відхилив доводи апеляційної скарги про те, що арбітражний суд порушив основні принципи здійснення правосуддя, такі як: змагальність процесу, рівність сторін, невмотивованість рішення та аргументованість доводів сторін з посиланням на порушення арбітражним судом статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо справедливого судового розгляду, зазначивши, що основні принципи та правила доказування в арбітражному процесі закріплено статтею 52 Регламенту МКАС, які арбітражним судом не порушені з огляду на високий рівень дискреції арбітражного суду при прийнятті, розгляді та оцінці доказів.

Указане свідчить про безпідставність доводів апеляційної скарги про порушення арбітражним судом рівного ставлення до сторін незадоволення клопотань певного учасника арбітражного процесу не свідчить про порушення визначеного принципу процесу, оскільки існують ще й принципи ефективності процесу доказування, а саме пропорційності та процесуальної економії

(стаття 2 Регламенту МКАС, стаття 9.2 Правил ІВА про отримання доказів у міжнародному арбітражі 2020 року).

Тобто міжнародні стандарти доказування в комерційному арбітражі передбачають обов'язок арбітрів щодо забезпечення змагальності в частині права подати докази, права досліджувати іншої сторони, права брати участь у засіданнях, а не як можливість сторін опонувати арбітражному суду при оцінці ним доказів та застосуванні права.

Верховний Суд акцентував, що, будучи альтернативним способом вирішення спорів, заснованих на добровільних домовленостях сторін, міжнародний комерційний арбітраж не функціонує в подібних до системи державного судочинства реаліях судового формалізованого підходу до процедури розгляду і вирішення спорів, є більш гнучким, дієвим та адаптивним інструментом. Таке розуміння визнає принципи арбітражного розгляду, лежить в основі проарбітражного підходу державних судів до питань скасування арбітражного рішення.

Верховний Суд погоджується з доводами заявника про те, що очевидне неправильне застосування арбітражним судом фундаментальних норм національного матеріального права чи грубе порушення норм процесуального права може призвести до порушення публічного порядку України та підлягає оцінці національним судом під час оспорення рішення арбітражного суду. Водночас рішення міжнародних комерційних арбітражів, якими вирішено питання, спір приватних господарських правовідносин шляхом встановлення обставин, що стосуються порядку виконання зобов'язань, які виникли між учасниками, не суперечать публічному порядку України.

У цій справі саме такий спір було вирішено арбітражним судом.

Верховний Суд зазначив, що остаточність арбітражних рішень у міжнародному комерційному арбітражі повинна поважатися, за винятком надзвичайних обставин (Рекомендації Асоціації міжнародного права щодо публічного порядку, прийняті в місті Нью-Делі у 2002 році). Таких надзвичайних обставин (пункт 1 (d)) цих Рекомендацій заявник не довів.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду як суду першої інстанції про те, що вказане рішення МКАС при ТПП України не суперечить публічному порядку України.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 грудня 2023 року у справі № 824/83/23 (провадження № 61-15524ав23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115860517>.

8.5. При вирішенні питання про стягнення витрат на правничу допомогу з позивача, на утриманні якого перебуває малолітня дитина, на користь відповідача підлягає перевірці та оцінці судом дотримання балансу сторін, пропорційність і співмірність витрат на оплату послуг адвоката зі складністю

справи та обсягом виконаних робіт, зважаючи на розумність їхнього розміру, з огляду на конкретні обставини справи, фінансовий стан обох сторін та інтереси дитини

13 грудня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційні скарги ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: служба у справах дітей та сім'ї Бориспільської міської ради, служба у справах дітей виконавчого комітету Полонської міської ради об'єднаної територіальної громади, про позбавлення батьківських прав.

У жовтні 2021 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2 про позбавлення батьківських прав стосовно їх сина ОСОБА_4.

Рішенням Полонського районного суду Хмельницької області від 05 жовтня 2022 року в задоволенні позову відмовлено.

У жовтні 2022 року ОСОБА_2 через адвоката подав до суду заяву про ухвалення додаткового рішення про стягнення з ОСОБА_1 судових витрат, понесених ним за надання правничої допомоги в суді першої інстанції, у розмірі 101 740,00 грн.

Додатковим рішенням районного суду з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 стягнуто 101 740,00 грн судових витрат на правничу допомогу. Рішення мотивоване тим, що, враховуючи наданий представником відповідача розрахунок послуг, а також те, що відповідно до додатка до розрахунку вартість однієї години роботи адвоката становить 40 % мінімальної заробітної плати, встановленої станом на дату здійснення платежу або підписання сторонами акта наданих послуг (залежно від того, яка дія настане раніше), заява про компенсацію судових витрат підлягає задоволенню.

Постановою апеляційного суду від 07 лютого 2023 року апеляційну скаргу ОСОБА_1 задоволено частково. Додаткове рішення районного суду змінено, стягнуто з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 витрати на професійну правничу допомогу в розмірі 20 000,00 грн. Судове рішення мотивоване тим, що поданий адвокатом відзив та інші процесуальні документи не є значними за обсягом та не є складними за змістом.

У лютому 2023 року ОСОБА_2 через адвоката подав до суду заяву про ухвалення додаткового рішення про стягнення з ОСОБА_1 судових витрат, понесених ним на професійну правничу допомогу в суді апеляційної інстанції, в розмірі 46 230,00 грн.

Додатковою постановою апеляційного суду відповідну заяву ОСОБА_2 задоволено частково. Стягнуто з ОСОБА_1 5 000,00 грн судових витрат на професійну правничу допомогу в суді апеляційної інстанції, у задоволенні решти вимог відповідача відмовлено. Судове рішення мотивоване тим, що поданий адвокатом відзив на апеляційну скаргу ОСОБА_1 та додаткові

пояснення до нього не є значними за обсягом та складними за змістом, як і інші процесуальні документи.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Частиною четвертою статті 137 ЦПК України розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із: 1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); 2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); 3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; 4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи.

Відповідно до частини п'ятої статті 137 ЦПК України у разі недотримання вимог частини четвертої цієї статті суд може, за клопотанням іншої сторони, зменшити розмір витрат на правничу допомогу, які підлягають розподілу між сторонами.

Згідно з частиною шостою статті 137 ЦПК України обов'язок доведення неспівмірності витрат покладається на сторону, яка заявляє клопотання про зменшення витрат на оплату правничої допомоги адвоката, які підлягають розподілу між сторонами.

Суд повинен оцінювати витрати, що мають бути компенсовані за рахунок іншої сторони, ураховуючи як те, чи були вони фактично понесені, так і оцінювати їх необхідність.

ЦПК України передбачено критерії визначення та розподілу судових витрат: їх дійсність; необхідність; розумність їх розміру з урахуванням складності справи та фінансового стану учасників справи.

Тобто під час вирішення питання про розподіл судових витрат суд має враховувати конкретні обставини справи, загальні засади цивільного законодавства та критерії відшкодування витрат на професійну правничу допомогу.

Встановлено, що вирішуючи питання щодо розподілу витрат на правничу допомогу, суди залишили поза увагою ті обставини, що позивач має на утриманні малолітнього сина, а задоволена вимога щодо стягнення витрат на правничу допомогу у загальному розмірі 25 000,00 грн перевищує її тримісячний дохід.

Верховний Суд бере до уваги, що вирішення питання про стягнення у цій справі витрат на правничу допомогу з матері, на утриманні якої перебуває малолітня дитина та місячний дохід якої не перевищує 7 500,00 грн, вимагає ретельної оцінки низки фактів, дотримання балансу інтересів сторін та застосування принципу пропорційності. При цьому інтереси дитини, яка проживає з позивачем, є надзвичайно важливими, а стягнення з позивача витрат на правничу допомогу у загальному розмірі 25 000,00 грн не можна вважати пропорційним меті відшкодування таких витрат.

Принцип пропорційності полягає в оцінці справедливого балансу між потребами сторін у справі та потребами збереження фундаментальних прав особи, враховуючи те, що заінтересована особа не повинна нести непропорційний та надмірний тягар.

Верховний Суд оцінив пропорційність та співмірність витрат на оплату послуг адвокатів зі складністю справи та обсягом виконаних адвокатами робіт, а також часом, витраченим на їх виконання, взявши до уваги рівень складності юридичної кваліфікації правовідносин у справі, обсяг та обґрунтованість підготовлених та поданих до суду адвокатами документів, їх значення для спору.

Враховуючи викладене, Верховний Суд зменшив стягнуті із ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 витрати на правничу допомогу в суді першої інстанції з 20 000,00 грн до 5 000,00 грн, в суді апеляційної інстанції – з 5 000,00 грн до 1 000,00 грн, що не перевищує розмір місячного доходу позивача.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 грудня 2023 року у справі № 359/10310/21 (провадження № 61-240бсв23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116075971>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за грудень 2023 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС, канд. юрид. наук, доцент Д. Д. Луспеник. Київ, 2024. – 51 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua